

25 let so italijanske fašistične oblasti uničevale našo domačo kulturo, prosveto in gospodarstvo. Z vsemi sredstvi je fašistični zaslužnjevalec dušil in preganjal slovensko besedo. Izgnal jo je iz šol, uradov in javnega življenja sploh. Ukinil je slovensko časopisje in onemogočil izdajanje slovenskih knjig.

Najhujši zločin, ki ga je italijanski fašizem storil nad slovenskim narodom, je bilo namerno fizično uničevanje slovenske inteligence na Primorskem.

Čeprav je bilo sleherno kulturno delo prepovedano, so vendar ljudje na skrivaj peli in igrali v odročnih vasicah. Prepovedana slovenska beseda se je ohranila po domovih, kjer so matere učile svoje otroke. Ljubezen do slovenske besede je bila močnejša kot vsaka prepoved, grožnja in kazen. Prav ta ljubezen in živa potreba po kulturnem življenju sta omogočili, da se je preganjani in zaničevani slovenski jezik tako živo ohranil med primorskim ljudstvom.

OPOMBE

1. Fascikel 1, cerkveni arhiv v Jelšanah. —
2. Fasc. 1, cerkveni arhiv v Jelšanah. —
3. Fasc. 89/1 v Slovenskem šolskem muzeju. —
4. Ob stoletnici ljudske šole v Trnovem na Notranjskem 1814—1914. Letno poročilo v Slovenskem šolskem muzeju. Pismo je bilo napisano v jeziku, kakršnega so govorili okoli leta 1814. Takrat je bila pri nas v rabi še bohoričica. Praviloma je imela za sičnike in šumnike naslednje znake: za glas s — ſ, za glas z — s, za glas c — z, za glas š — ſh, za glas ž — sh, za glas č — zh. Vendar pa pisec znaka za š in ž dostikrat zamenjuje. Torej beri besede »v hishi«, »ozha«, »sheli«, »Valenzhizh«, »shula«, »vuzhiti« itd., v hiši, oča, želi, Valenčič, šola, učiti itd. —
5. Fasc. 89/2 v Slovenskem šolskem muzeju. —
6. Fasc. 89/1 v Slovenskem šolskem muzeju. —
7. Dom in svet, 1907. —
8. ŠAL, šolski fascikel Trnovo XXV. —
9. Učiteljski tovariš 1866, str. 308 in 376. —
10. Postojnsko okrajno glavarstvo, Postojna 1889, str. 68. —
11. Letno poročilo četverorazredne ljudske šole v Trnovem 1887—1888, v Slovenskem šolskem muzeju.

KRASILNI ELEMENTI NA DRŽAJIH SPAD IN SABELJ

FERDINAND TANCIK

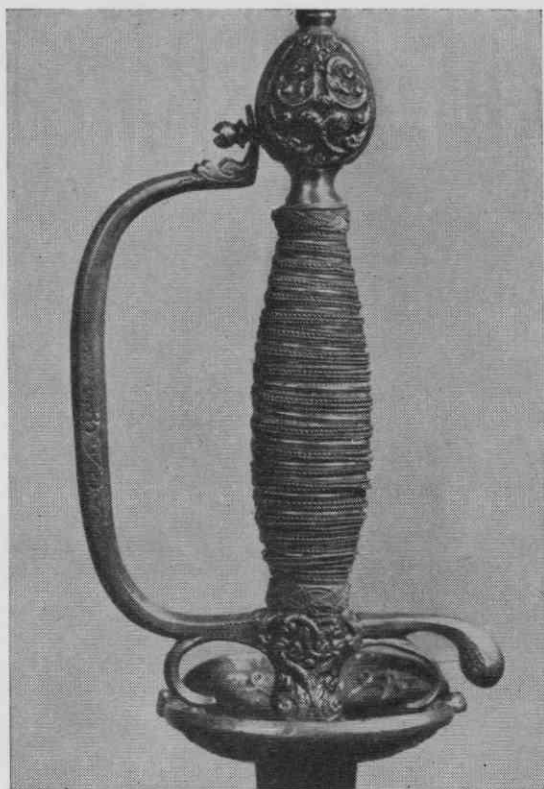
Slovenija je bila s svojimi nekdanjimi deželami Koroško, Kranjsko, Štajersko in Goriško z Istro do konca prve svetovne vojne sestavni del Notranje Avstrije. Zato v slovenskih muzejih ohranjeno orožje priča o razvoju oborožitve avstrijske vojske, ki je v raznih zgodovinskih obdobjih bivala tudi na našem ozemlju. Tako kot na drugih področjih družbenih dogajanj so se v razvoju orožja, ki se je pojavljalo tudi v Sloveniji, križali vzhodni in zahodni, obenem pa južni in severni kulturni tokovi. Med drugimi zvrstmi orožja so močno vplivali tudi na razvoj spade, ki je na končni stopnji svojega razvoja postala častni znak tedanjega vladajočega družbenega razreda (italijansko: la spada — meč, sabljač).

Spada je v bistvu zvrst meča, ki se od njega razlikuje le po ožjem rezilu; to je bolj primerno za suvanje kot pa za zamahovanje. Njeno enorezno rezilo z dvorezno konico imenujemo rezilo sekalnega meča, dvorezno pa rezilo suvalne spade. Najboljša rezila za spade so v XVI., XVII. in XVIII. stoletju kovali v Brescii, Milanu, Serravallu, Seville, Solingenu in Toledu. V prvi polovici XVI. stoletja se je spada kot plemiško orožje iz Italije in Španije razširila po vsej Srednji Evropi. Na evropskem jugu je najprej nadomeščala bodalo

(francosko dague, italijansko in špansko daga), zato se je tudi na severu razširilo njeno lokalno ime dagon, ki pomeni dolgo bodalo in se je med nemško govorečim ljudstvom spremenilo v Degen (spada). Ko pa je v XVII. stoletju spada postala del dvorjanske nošnje, je kot orožje skoraj povsem izgubila svoj prvotni pomen. Tako je zaradi krasilnih elementov na sestavnih delih svojega držaja že v XIX. stoletju kot umetnoobratni izdelek postala predmet umetnostnozgodovinskih raziskav.

Do avstrijskih nasledstvenih vojn (1701 do 1714) je Avstrija uvažala iz Španije izvrstna rezila za spade. Toledska rezila, ki so bila tedaj najbolj cenjena, so bila zaznamovana z glavo Mavra v mojstrskem znaku Hernandezza Juana Martinezza, s polmescem v znamenju Pedra del Monte in drugimi simboli takajšnjih znamenitih kovačev rezil. Ko so pa po teh vojnah v Španiji zavladali Anžuvinci, ni mogla več Avstriji dobavljati svojih rezil, zato se je morala ta zadovoljiti z izdelki nemških orožarjev. Rezila za razkošne in častniške spade z znakom volka je kupovala v Passauu, za vojaške pa v Solingenu.

V XVIII. stoletju še ni bil predpisan model bočnega hladnega orožja za avstrijske častnike in vojaške uradnike. Tedaj je na splošno

Sl. 1. Francoska dvorjaniška spada iz XVII. stoletja (Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. 19859; foto Srečko Habič)

veljal le nepreciziran predpis: nositi možato, vojaško rezilo s pozlačenim držajem. Zato je nastalo mnogo izvrstno cizeliranih in predratih rezil, ki so bila mnogo lažja od celih. Namesto spad so častniki nosili celo lahke palice iz ribje kosti. Marsikdaj so upodobitve z mitološkimi prizori krasile porcelanaste držaje teh sprehajalnih spad. Vse XVIII. stoletje so skušale vojaške oblasti zavreti te francoske modne težnje. Zlasti so si prizadevale uveljaviti častniško spado, ki se je razvila iz francoske razkošne ali dvorjanske spade iz XVII. stoletja (sl. 1).

Ta je imela po francoskem vzoru izdelan že močno poenostavljen držaj. Trn fasetirane rezila suvalne spade je tičal v oblesju, ki ga je ovijala debelejša medeninasta vita žica. Obojestransko sta jo spremljali tanjši bakreni viti žici. Po vsej dolžini lesene obloge je med navoji trožice potekal dvofasetni srebrni trak, ki je stopnjeval barvni učinek kovinske prevleke oblesja. Na obeh koncih so bile žice in trak pritrjeni z držajnjima prstanoma iz peterožične pletenine. Zgoraj se je obloga držaja končevala v jajčastem gumbu s konkavnim valjastim nastavkom, ki se je dotikal zgornjega roba držajnega prstana. Medeninasta odbojnica se zadaj končuje v navzdol

usmerjeno zdebelino, spredaj pa navzgor prehaja v prstni ščitnik, šesterorob locen. Zgoraj ga vijak povezuje z gumbom. Odbojnica in locen sta hkrati z držajnim nastavkom, ki oklepa spodnji del trna rezila, ulita v enem kosu. Spredaj in zadaj odhajata od odbojnice navzdol močno okrnjeni lovki rezil in se s konci zaviti proti trnu, naslanjata na navzgor konkaven odbojni ščitnik, ki predstavlja adargo. Njeno zgornjo in spodnjo ploskev, držajni nastavek in notranjo in zunanjo stran gumba krasijo rastlinski motivi, v katerem so še dokaj simetrično razporejeni akanti in svitkovje ter spominjajo še na renesančni koncept za organizacijo dekoracije. Akant je tudi na vrhu locna, ki ima na zunanjih ploskvah vtisnjeno valovnico, ki izhaja iz četverolista, ki ga nakazujejo štirje vtisnjeni krogi. Na rezilnem nastavku te francoske dvorjanske spade je napis: Ne izvlači me brez vzroka, Ne odlagaj me brezčasno (Ne me tirez pas sans raison, Ne me remettez pas sans honneurs).

V XVIII. stoletju je po njenem vzoru nastala častniška spada, ki so jo kmalu prevzele skoraj vse evropske vojske. Na našem ohranjenem primerku tiči trn rezila suvalne spade, ki ga je skoval toledski kovač rezil Tomas de Ayala (1615—1625?), v močno pozlačenem držaju (sl. 2). Vsi njegovi sestavni deli so iz lite

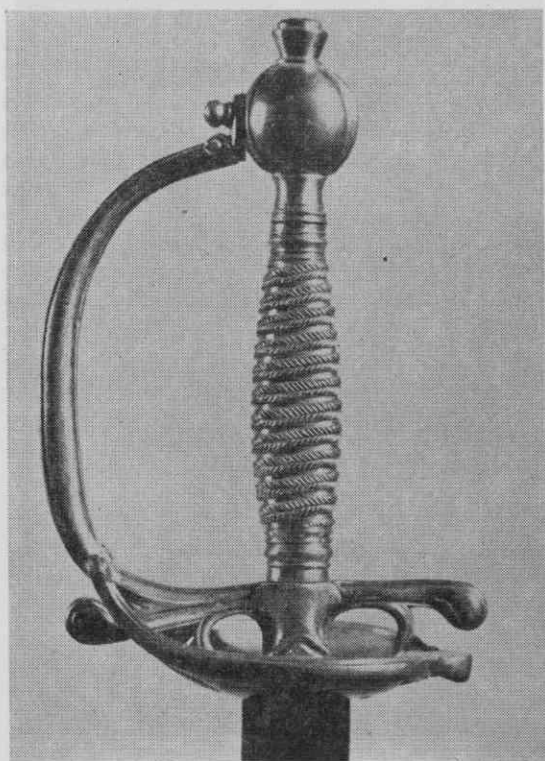

Sl. 2. Avstrijska častniška spada iz XVII. stoletja (Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. 10933; foto Srečko Habič)

medenine. Izoblikovani so mnogo lepše kot v prejšnjem primerku. Rahlo vzvalovljena odbojnica ne prehaja več spredaj v locen, temveč se ta s svojim spodnjim koncem naslanja na njeno vrhno ploskev. Navzgor usmerjena zdebeline njenega sprednjega konca prehaja skozi razcep srčaste adarge, ki je spredaj močno navzgor upognjena. Gumb je postal kroglast. Vso površino sestavnih delov držaja krasijo plastično školjčevje, trakovje in svitkovje tako bogato, da so razgibane vse črte obrisa.

Prvotno kiparsko obravnavan držaj častniške spade se je pozneje pri modelih 1740, 1798, 1811 in 1837 razvil v smeri geometrijskega krašenja, čeprav je obdržal še osnovno funkcionalno obliko držaja iz XVIII. stoletja (sl. 3). Ker so pa kiparski smeri dekoracije sledili le držaji spad generalov, generalštabnih častnikov in vojaških uradnikov, bomo zato obravnavali zgolj le te umetniško dojete oblike in krasile elemente v organizaciji njihovega dekorja.

Dokončno se je spada kot častno bočno hladno orožje izoblikovala z vsem svojim poznejšim bogastvom dekorja šele po francoski buržoazni revoluciji. V oblikah in okrasu njenega držaja opazimo tisti francoski revolucionarni radikalizem, ki je tedaj pronical v vsa

Sl. 3. Avstrijska častniška spada, M. 1798 (Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. 19860; foto Srečko Habič)

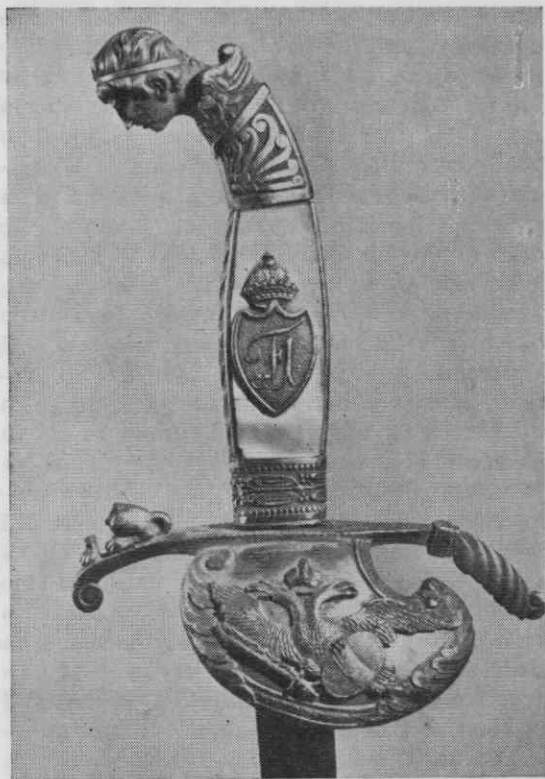

Sl. 4. Spada avstrijskih vojaških uradnikov, M 1802 (Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. 1261; foto Srečko Habič)

druga področja političnega, kulturnega in ekonomskega življenja francoske družbe. Čeprav skladno z naglimi uspehi nosilcev novih družbenih idej na političnem področju ni zmoglo to hotenje ustvariti popolnoma nove baze tudi socialnemu življenju, je njegov prečiščevalni proces močno vplival na tedanjo umetnost.

Estetska nagnjenja kitastega sloga, sloga Ludvika XVI. (1774—1792), ki so bila značilna za ancien régime, je na umetnostnem področju pričela zavirati kontrola znanosti in razuma. Nova umetnostna smer, ki je vse bolj zasenčevala fantazijski slog ancien régima, je močno težila v naturalizem. Ker je v grški in rimski umetnosti cenila najbolj čiste naravne zakonitosti, se je nagibala k antiki in se hotela identificirati z umetnostjo teh dveh antičnih narodov.

Novi slog je sicer nastajal že na predvečer francoske revolucije in je po njenem zmagovitem koncu odklanjal vse značilnosti prejšnjega, ki je izražal feministično antikizirano smer. Porevolucionarno umetnostno hotenje je navdajal heroični zanos. Kot v umetnosti je tudi v umetnoobratnih orožarskih izdelkih odklanjalo osebna občutja zaradi racionalizma, ki se je vedno močneje uveljavljal tudi na

Sl. 5. Spada avstrijskih vojaških uradnikov iz l. 1804 do 1809 (Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. 19857; foto Srečko Habič)

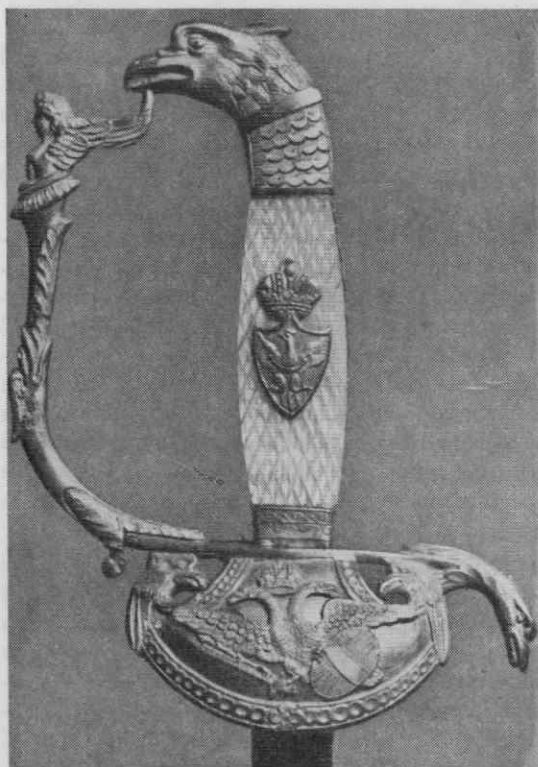
tem področju. Kljub temu pa je mnogim umetnikom, ki so pričeli ustvarjati še v ancien régimu, uspelo združiti stroge klasicistične oblike s tradicionalno francosko milino. Čeprav so prav tedaj na kontinentu že zelo močno vplivali angleški vzori, pa je zaradi političnih, gospodarskih in socialnih momentov vendar kmalu prevladal francoski empir.

V organizaciji dekoracije na vidnih površinah pri sestavnih delih razkošnega orožja so se empirski krasilni motivi prilagodili njihovim osnovnim funkcionalnim oblikam. Obenem so bili krasilni elementi vedno skladni z dostojanstvom lastnika takega orožja. Na njih je empir po svojih stilističnih načelih nameroma omejil število krasilnih motivov. Poleg nekaterih krasilnih elementov kitastega sloga, ki jih je še obdržal, so se po revoluciji pojavili: plastične upodobitve antičnih božanstev, reliefni portreti državnikov in vojskovo- vodij in plastično prikazana Herkulova dela. Tako se je na razkošnih orožjih poleg prejšnje geometrijske krasilne smeri znova pojavila tudi bolj cenjena kiparska smer.

V dekoraciji opazimo izvrstno oblikovane plastične figuralne motive, kot so na primer egipčanski, grški in rimski človeški liki, živali in drugi antični simboli. V republikanskem

obdobju so simbolične krasilne motive kitastega sloga zamenjali priljubljeni patriotični emblemi (boginje sreče, zmage in miru, frigijske čepice, galski petelini, orožje, zlasti meči, kopja in topovi, rimski liktorski svežnji, zastave in zvezde sreče). Po Napoleonovi vojni ekspediciji v območje Nila so v direktorijskem obdobju poleg labodov in rimskih glav s šlemi, Jupitrovih strel in levov zelo cenili egiptovske krasilne motive (grife in sfinge). Poleg hrastovih in palmovih vejic, lovorovih vencev in orlov so v cesarstvu uporabljali kot krasilna motiva čebelo (simbol korziške Bonapartove rodbine) in inicialko N (Napoleon).

V tem zmagovitem obdobju nove družbene miselnosti je že med direktorijskim slogom znova naraslo nagnjenje do razkošja. Že v prvi republiki so vedno bolj pogosto odlikovali z razkošnim bočnim hladnim orožjem tiste bojevnike, ki so se za zmago novih idej in obrambo meja Francoske republike proslavili na bojišču in tudi civiliste za njihovo uspešno javno delovanje. V konzulatskem obdobju so razkošna orožja postala še bolj umetniško izoblikovana. Razkošje se je vse bolj stopnjevalo v začetku XIX. stoletja, ko je Napoleon I. prirejal na svojem dvoru sijajne

Sl. 6. Spada avstrijskih vojaških uradnikov, 1815–1835 (Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. 13730; foto Srečko Habič)

Sl. 7. Spada avstrijskih vojaških uradnikov, 1835—1848 (Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. 36; foto Srečko Habič)

sprejeme in vedno bolj pogosto praznoval zmage imperialnih sil. S kronskimi svečanostmi je leta 1804 doseglo razkošje francoskega cesarskega dvora svoj vrhunec. Za francoskim razkošjem tedaj niso hoteli zaostajati tudi drugi evropski dvori.

Najbolj odlična razkošna orožja v cesarskem slogu so izdelali v tovarni orožja v Versaillesu. Dejavnost tega podjetja je na umetnostnem področju vodil med leti 1793—1818 A. Boutet. Mnogo njegovih umetniško izoblikovanih orožij je danes v Musée des Invalides v Parizu. Večina tam shranjenega razkošnega orožja je bila Napoleonova zasebna last. Med njim je mnogo izvrstnih primerkov, ki so jih izdelali mojstri zunaj meja francoskega cesarstva.

Enotno spado za vse avstrijske vojaške uradnike so predpisali šele 10. maja 1802. Od častniških spad, ki so imele rezilo sekalnega meča, se je razlikovala po fasetno brušenem rezilu suvalne spade. Empirski slog na njenem držaju najbolj izrazito odseva v organizaciji dekorja in v njegovih krasilnih motivih.

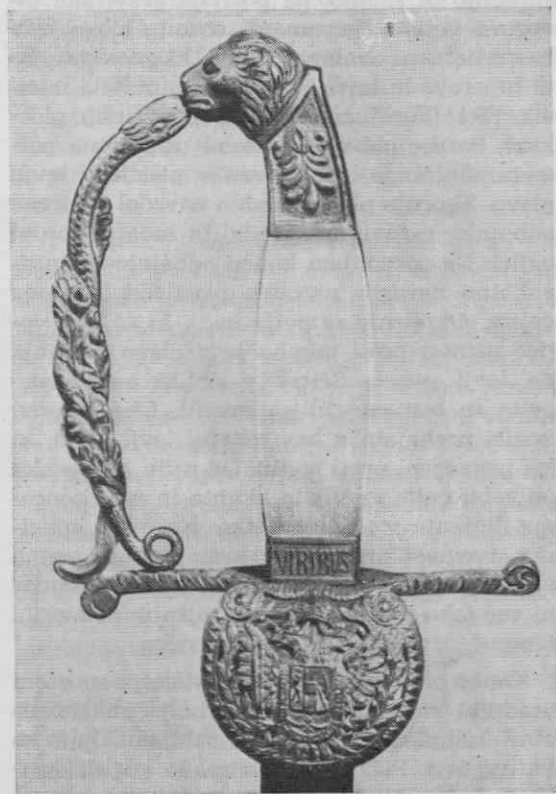
Sestavne kovinske dele držaja in nožnice spade vojnih uradnikov M. 1802 poživljajo bogato pozlačeni figuralni in rastlinski kra-

silni motivi (sl. 4). Organizacija za dekoracijo držajev poznejših spad je bistveno ostala nespremenjena do razsula avstrijske državne tvorbe. Trn rezila tiči v ploščatem oblesju držaja. Na obeh zunanjih straneh ga obdajata gladki bisernični ploščici. Na zunanji je aplicirana pozlačena, medeninasta angleška pelta z ozkimi izboklimi stranicami. Simetrala jo deli v levo in desno polovico. V I. levem grbovnem polju, kjer konkavne in konveksne, vodoravne črte pomenijo modro heraldično barvo, je v levo obrnjen kronan enoglavni orel s polmesecem na prsih. V II. (desnem) so grafično prikazane heraldične navpične proge in sicer prva in tretja srebrni, druga in četrta pa rdeči. Nad tem zgornjeavstrijskim grbom je reliefno oblikovana avstrijska cesarska krona iz okoli leta 1570. Prstan držaja, sprednji in zadnji okov oblesja krasi lovorova vejica s simetrično razporejenimi in naturalistično upodobljenimi listi. Nad oblesjem nakazuje baza gumba smer navspred upognjenega trna rezila suvalne spade. Njeni širši stranski ploskvi krasi iz akanta izhajajoča in navzdol usmerjena stilizirana palmeta. Gumb je izoblikovan v polnoplastično levjo glavo. Ta krasilni motiv je med leti 1835—1848, za vlade

Sl. 8. Spada avstrijskih državnih uradnikov, M. 1849 (Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. 9793; foto Srečko Habič)

cesarja Ferdinanda I., postal odločujoč figuradni dekorativni element za gumbe vseh poznejših avstrijskih spad državnih uradnikov vse do prve svetovne vojne. Rahlo valovita ploščata odbojnica je zadaj usmerjena močno navzdol in se končuje v obojestransko voluto. Njen zadnji konec pokriva zgoraj akant, ki izhaja iz rocailla. Z vrhnje ploskve odbojnice odhaja spredaj na rahlo kot S zakrivljen ploščat locen. Zgoraj je usmerjen navzven in njegov sprednji rob pokriva po vsej dolžini slabo razvit akant. Z vrha locna odhaja proti gumbu plastično oblikovana, skledasta palmeta. Stikališče locna z odbojnico na njenem sprednjem koncu ponazarja majhna plastična levja glava. Od nje odhaja na sprednji rob ščitka stilizirana palmeta. Rahlo konvexen ščitek odhaja navzdol z zunanjega roba odbojnice. Ponazarja obliko roga in njegov zadnji konec prehaja v voluto. Obroblja ga reliefna vita vrv. Na ščitku je apliciran slabo razgiban leteč empirski enoglavni orel, ki je še brez vladarskih in državniških insignij. Ta krasilni motiv priča, da so spado izdelali pred letom 1804, še preden se je moral Franc II. odreči naslovu cesarja rimskega cesarstva nemške narodnosti in se zadovoljiti

Sl. 9. Spada avstrijskih državnih uradnikov iz druge polovice XIX. stoletja (Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. 19858; foto Srečko Habič)

Sl. 10. Sablja madžarskih državnih uradnikov iz začetka XX. stoletja (Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. 19862; foto Srečko Habič)

s titulacijo avstrijskega cesarja kot Franc I. (1804—1835).

Rezilo spade vojnih uradnikov med leti 1804—1809 tiči v podobnem držaju (sl. 5). Od prejšnjega se razlikuje le po plastičnem okrasju. Enaka je tudi obloga oblesja. Na zunanji biserni ploščici je aplicirana že opisani podobna angleška pelta. Njeno pikčasto grbovno polje omejujejo gladki izbokli robovi. V njem je prav tako z gladkimi črtami pisana reliefna, kurzivna inicialka F 1 (Franc I.). Tako obravnavan grbovni ščit, nad katerim je reliefna avstrijska cesarska krona, heraldično pomeni srebrni vladarski monogram na zlatem polju. Prav tako kot z bisernim nizom obrobljen držajni prstan krasi stilizirana lovorova vejica s simetrično razporejenimi listi tudi sprednji in zadnji okov oblesja. Nad njim nakazuje baza gumba smer za trn rezila bodne spade. Njeni širši stranski ploskvi poživljata stilizirani palmeti. Vrhnji del gumba je plastično izoblikovan v sklonjeno Ikarovo glavo. Sprednji konec navzdol usločene odbojnice se končuje v voluti, zadnji pa skozi nakazan kvadratast okov prehaja v plastično lovorovo vejico, ki se prav tako končuje v voluti. Oba vrhnja robova odbojnice sta okrašena v guilloch tehniki. V obliki roga odhaja navzdol in navzven od odbojnice rahlo kon-

veksen in močno navzad zapotegnjen ščitek. Njegov sprednji rob krasi navzdol razvit akant, konec pa navznoter obrnjena levja glava v profilu. Ostale robove ščitka poživlja motiv lusk, ki se nizajo med dvema izboklima črtama. Na ščitku je apliciran močno razgiban leteč orel z mečem in žezlom v krempljih desne noge, z levo pa drži rob rimske ancile, na kateri je grafično nakazana rdeče-srebrno-rdeča heraldična avstrijska barva. S sprednjega dela odbojnice je navzgor odhajal žal manjkajoč locen, čigar baza v obliki sedečega leva (sfinge ali grifa) je še vidna.

Tudi držaj naslednje spade vojnih uradnikov (sl. 6) se bistveno ne razlikuje od prejšnjih. Notranja bisernična ploščica lesene obloge na trnu rezila suvalne spade je gladka, na njej je apliciran ovalni medaljin z bas reliefno upodobitvijo Atenine glave v profilu, na zunanji pa je že opisanim podobna angleška pelta z avstrijsko cesarsko krono na vrhu.

Na grafično prikazanem črno heraldično barvnem dnu je v levo obrnjen enoglavi orel s polmescem na prsiah. Na polmescu sicer ni grafično prikazana zlata in rdeča heraldična barva njegove šahovnice. Kljub temu pa v tem grbovnem ščitu spoznamo kranjski grb. Iz tega sklepamo, da so spado izdelali po letu 1815, ko so med drugimi Ilirskimi provincami Avstriji priključili zopet tudi Kranjsko. Prstan držaja in zadnji okov oblesja krasi vejica hrastovega listja. Na sprednjem okovu oblesja pa vidimo lovorovo vejico. Nad oblesjem držaja je baza gumba. Ob njeni zunanji ploskvi krasi motiv v vodoravne črte razporejenih lusk. Sam vrh gumba je izoblikovan v polnoplastično orlovsko glavo. Rahlo vzvalovljena odbojnica se zadaj končuje v navzdol usmerjeno plastično orlovsko glavo. Od nje se zgoraj in spodaj vračata akanta na odbojnico. Iz njenega sprednjega konca odhaja navzgor skoraj vzporeden, s smerjo trna rezila rahlo na S vzvalovljen locen. Ta sestoji iz kvišku usmerjene plastične orlovske glave, ki jo akanta povezujeta zgoraj in spodaj z odbojnico. V njenem odprtem kljunu tiči rog. Njegov notranji rob krasi navzdol usmerjen akant. Končni rob roga omejuje stiliziran listni ornament. Odprtino roga zaslanja nika. S krili je povezana z gumbom, ki je izoblikovan v orlovsko glavo. Ščitek je izoblikovan v amazonsko pelto. Obroblja jo konveksni jajčni motiv, ki ga obojestransko omejujeta konveksna pasova. Rozeta prekinja v sredini njegov obrobek. Obe konici pelte se končujeta v bas reliefni orlovski glavi, ki sta obrnjeni proti središčnici. Apliciran močno razgiban empirski dvoglavi orel ima v desnih

krempljih poševno navzgor usmerjena žezlo in meč, v levih pa rimsko ancilo z grafično prikazanimi heraldičnimi avstrijskimi barvami. Te empirske oblike avstrijskega grba so še po marčni revoluciji leta 1848 nosili narodni gardisti na klobukih in šlemih.

Po letu 1820 opazimo v krašenju držajev spad opadanje oblikovnih moči empirskega sloga. Snovalci dekorja za tovrstne držaje spad so oblikovni izraz še vedno iskali v klasični umetnosti. Nove oblikovne smeri so pa že postale prav tako močne kot v klasicizmu zdramljeni grški in rimski vzori. Kljub temu pa je klasicizem še nadalje močno vplival na razvoj dekorja na sestavnih delih držajev in nožnic.

Oblikovna prizadevanja klasicistične smeri so opazna v nadaljnjem razvoju spad vojaških uradnikov. Organizacija dekoracije na njihovih kovinskih delih se je dokončno razvila in njeni krasilni motivi ustalili. Taki so potem obveljali skoraj nespremenjeni do konca prve svetovne vojne. Značilni primerek tako razvitih krasilnih elementov je posreden, lit, medeninast držaj spade (sl. 7) iz obdobja vlade Ferdinanda I. (1835—1848). Ploščato zunanjo in notranjo ploskev obloge trna na rezilu suvalne spade krasi motiv lusk, ožji, sprednjo in zadnjo, pa poživlja gravirana lovorova vejica. Na zunanji strani obloge je v bas reliefnem ovalnem vencu, ki ga sestavljata hrastova in lovorova vejica, kurzivna inicialka F I (Ferdinand I). Na obeh širših ploskvah baze gumba je navzdol usmerjena palmeta. Gumb je izoblikovan v plastično levjo glavo. Zgornjo ploskev rahlo navzdol usločene odbojnice poživljata spredaj in zadaj lovorovi vejici. Na sprednjem koncu odbojnice se pravokotno navzgor razrašča plastična hrastova vejica. Okoli nje se ovija kača, ki se nad vejico usmeri proti gumbu in z glavo naslanja na levji gobec. Ščitek v obliki amazonske pelte se bistveno ni spremenil. Obe njegovi konici prehajata v bas reliefni levji glavi, ki sta usmerjeni proti rezilu. Od njiju se navzdol po robu pelte razvijata akanta in se s koncema dotikata v sredini ščitka. Na njem apliciran dvoglavi orel ima v krempljih še vedno vladarske insignije in rimsko ancilo, vendar ni več tako razgiban kot v prejšnjih primerih, temveč je postal že bolj simetričen.

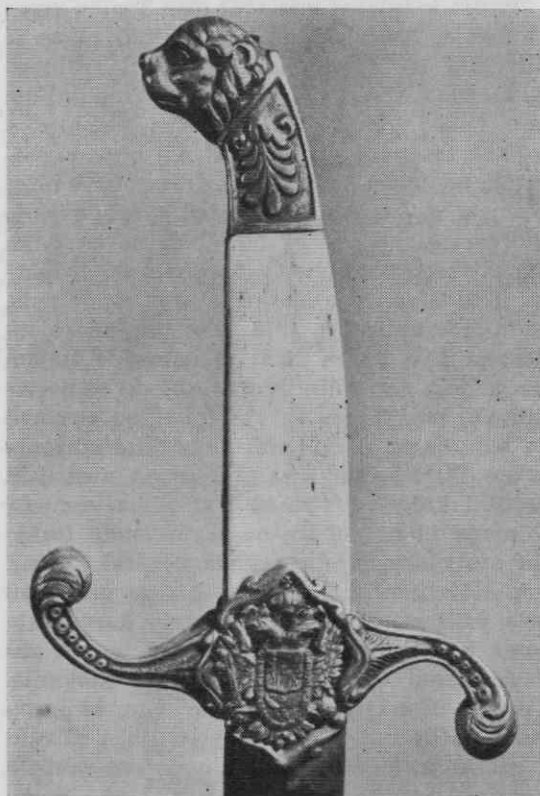
Konec prve polovice XIX. stoletja so vojni uradniki zamenjali spade z bolj funkcionalnimi častniškimi pehotnimi sabljami. Zato so 14. avgusta 1849 razkošno spado kot dekorativno bočno hladno orožje predpisali samo za državne uradnike in sicer za ministrskega predsednika, ministre, državne tajnike in dru-

ge uradnike od prvega do dvanajstega razreda. Vzor za držaje teh spad je bil držaj spad vojnih uradnikov iz obdobja Ferdinanda I. Krasilni motivi na njegovih sestavnih delih pa so bili lepše oblikovani (sl. 8). Opustili so lito, medeninasto oblogo trna na rezilu sekalnega meča, ki je zamenjal rezilo suvalne spade bivših vojnih uradnikov. Znova se je uveljavila z biserno matico obložena lesena obloga trna rezila. Amazonsko pelto je zamenjal ščitek v obliki rimske parme. Na njej je apliciran tako imenovani mali avstrijski državni grb, ki ima v grbovnem ščitu habsburški, avstrijski in lotaringijski grb. Okoli grbovnega ščita je red Zlatega runa z zlato redovno verižico. Poleg grba je na parmi apliciran tudi bas reliefni obrobek. Njegov zunanji rob krasil lezbični niz (kymation, kyma). Ob odbojnicah na vsaki strani zaključujeta rozeti. Praznino med njima in prstanom držaja izpolnjujeta školjčna motiva. Preostali prostor med grbom in obrobkom pa zakrivata lovorovi vejici.

Poznejše spade državnih uradnikov imajo držaje, na katerih so krasilni motivi mnogo slabše izoblikovani. Na zunanjem robu njihovih odbojnic ne moremo brez primerjanj z izvirniki več prepoznati akanta. Prav tako variira tudi rastlinski ornament na prstanih držajev. Na njem se je pojavilo v kapitali geslo Franca Jožefa I. in sicer na zunanji strani Viribus, na notranji pa unitis (sl. 9). V začetku XX. stoletja se je to geslo ohranilo le na notranji strani, na zunanji strani se pa je pojavila kurzivna inicialka FJ 1 (Franc Jožef I.).

V deželah dualistične Avstrije, ki so jih upravljali Madžari, so državni uradniki namesto spad nosili sablje. Madžarske uradniške sablje so se razvile iz njihove domače sablje, ki v svojih oblikah izpričuje močan orientalski vpliv. Trn rezila tiči v podobno okrašenem držaju kot pri avstrijskih spadah, vendar so njegovi sestavni deli povsem drugače oblikovani. Žal v slovenskih zbirkah orožja nimamo vseh primerkov, s katerimi bi lahko prikazali kontinuiran razvoj v organizaciji dekoracije in njenih figuralnih in ornamentalnih motivov, ki jih opazamo na držajih teh sabelj. Kljub temu pa si lahko ustvarimo približno sliko tega razvoja iz organizacije dekoracije in njenih krasilnih elementov na sestavnih delih držajev dveh sabelj iz zbirke orožja Kulturnozgodovinskega oddelka Narodnega muzeja v Ljubljani. Na držaju prve madžarske uradniške sablje (sl. 10) pokrivata bisernični ploščici zunanjo in notranjo stran lesne obloge trna rezila. Močno stiliziran rast-

linski ornament krasil sprednji in zadnji okov oblesja. Gumb je izoblikovan v močno navspred nagnjeno plastično levjo glavo. Njegovo bazo krasita na vsaki strani bas reliefna putta. V rokah držita razpeta trakova. Na notranji strani je na traku geslo Viribus, na zunanji pa unitis. Rahlo valovita odbojnica je spredaj usmerjena navzgor, zadaj pa navzdol. Njene spodnje in zgornje ploške pokrivajo akanti. Na sprednjem delu odbojnice je spodnji akant usmerjen navspred in ovija njeno zdebolino. S te pa odhaja zgornji akant proti oblesju držaja. Enako je okrašen tudi zadnji konec odbojnice. Organizacija dekoracije tega dela se razlikuje od sprednjega le po smeri razraščanja akantov. Ta smer temelji na navzdol usmerjeni zdebolini zadnjega konca odbojnice. Kobilici držaja in nožnice na obeh straneh predstavljata simetrični kartuši. Njihovi konveksni robovi so močno razgibani. Na grafično prikazanem heraldičnem zlatem dnu kartuš sta na obeh straneh bas reliefna in nepopolna tako imenovana srednja avstrijska državna grba. Okoli že opisanega grbovnega polja je nanizanih izmed predpisanih enajstih deželnih grbov le pet in sicer madžarski, sedmograški, tirolski, gališki in češki.

Sl. 11. Sablja madžarskih državnih uradnikov iz druge polovice XIX. stoletja (Narodni muzej v Ljubljani, inv. št. 19861; foto Srečko Habič)

Drugi tip madžarske uradniške sablje (sl. 11) ima podoben držaj. Krasilni elementi na njegovih sestavnih delih so slabše izoblikovani. Stranski ploskvi oblesja držaja sta obloženi z belima koščenima ploščicama, sprednjo in zadnjo ožjo ploskev pa pokrivata črna koščena trakova. Širši stranski ploskvi baze gumba krasita palmeti. Gumb je izoblikovan v plastično levjo glavo, ki smo jo že obravnavali kot kristalni motiv v organizaciji dekoracije avstrijskih spad. Akant poteka le po zunanjih ploskvah odbojnice in na obeh koncih prekriva njeni zdebolini. Stranske ploskve odbojnice krasí biserni niz. Bas reliefni mali avstrijski državni grb je le v zunanji kartuši.

Kot vidimo, je organizacija dekoracije na držajih avstrijskih spad in madžarskih sabelj

celo XIX. stoletje temeljila bolj ali manj na klasicističnem konceptu, ki ga je prekinila šel prva svetovna vojna. Tudi po Napoleonomem padcu, ko so si avstrijske oblasti prizadevale odvrniti vpliv francoske kulture, ni zmožel oblikovni eklecticism nadomestiti krasilnih motivov v organizaciji dekoracije na držajih spad in sabelj z dekorativnimi elementi historičnih slogov. Zato so oblikovalci držajev raje še nadalje črpali klasicistične figuralne in ornamentalne motive iz grške in rimske ornamentike, ker so se v organizaciji dekoracije na držajih bolje prilagajali njihovim osnovnim funkcionalnim oblikam, poleg tega pa tudi povečevali impozantnost bočnega razkošnega orožja.

OBRAMBA NA SOČI V LETIH 1915—1917 (Ob petdesetletnici)

JURIJ MUSIČ

ZAVEZNIŠTVO, NEVTRALNOST IN VOJNA NAPOVED¹

Italija je bila od leta 1887 član Trojne zveze (Nemčija, Avstro-Ogrska in Italija) in se je obvezala, da v primeru napada sil Trojnega sporazuma (Francija, Rusija in Anglija) na eno izmed članic Trojne zveze sodeluje v vojni z eno svojo armado, ki naj bi se razporedila na levem krilu nemške razvrstitve proti Franciji v Vogezih in da sodeluje tudi s svojo mornarico, ki naj bi bila pod poveljstvom avstrijskega admirala, v Sredozemskem morju. Trojna zveza je bila nekajkrat obnovljena, zadnjič 5. decembra 1912. leta. Italijansko sodelovanje v Trojni zvezi ni ustrezalo željam enega dela naroda in iredentistov, ki so postajali vse bolj močni in vplivni in so stremeli za tem, da od osovražene monarhije odtrgajo južno Tirolsko in Trst. Že takrat avstrijski vojaški krogi niso zaupali svoji »zaveznici«. Posebno ni zaupal zavezniški zvestobi Italije šef avstrijskega generalštaba general Conrad von Hötzendorf,² ki je zaradi tega predlagal celó preventivno vojno proti nji, kar pa sta cesar Franc Jožef in minister za zunanje zadeve baron Aehrenthal odločno odklonila. Tudi se ni s tem strinjala Nemčija, ki je na vsak način hotela obdržati Italijo v Trojni zvezi, in je, kakor kaže, tudi povsem zaupala njeni zavezniški zvestobi.

Ko se je zadnje dni julija in prve dni avgusta 1914. leta avstrijsko-srbska vojna razvila

v svetovni požar, je Italija 2. avgusta objavila svojo nevtralnost, stoječ na stališču, da ne obstoji primer agresije po Trojnem sporazumu. To ji je takrat tudi najbolj ustrezalo, ker je bila vojaško izčrpana po vojni s Turčijo oziroma po okupaciji Tripolisa, pa tudi reorganizacije in oborožitve svoje armade še ni do kraja izvedla. Z objavo nevtralnosti je napravila takrat veliko uslugo svojim bodočim zaveznikom, ker je mogla Francija umakniti čete s svoje jugovzhodne meje in prepeljati XIX. kor iz Afrike, a Nemčija je bila prisiljena, da s svojimi četami zasede tudi odsek na levem krilu v Vogezih, ki bi ga morala po pogodbi držati italijanska armada. Zaradi tega je morala oslabiti svoje desno krilo, kar je tudi prispevalo k neuspehu njene začetne ofenzive v Franciji.

Na politične in vojaške ukrepe Italije v obdobju njene nevtralnosti je seveda predvsem vplival potek vojaških operacij, a posebno na obeh avstrijskih frontah (ruski in balkanski), o čemer so bili italijanski vojni in državni voditelji dobro obveščeni. Nemški vojni načrt, da se do konca septembra potolče francoska vojska in potem prenese težišče boja na vzhod, se ni uresničil. Avstrijska vojska je avgusta-septembra v galiških bitkah doživela poraz in bila prisiljena na umik v Karpate. V teh operacijah je pretrpela ogromne izgube v ljudeh in materialu. Ruski vdor čez Karpate je komaj mogla zaustaviti s pomočjo nemških čet.